

*Калдыбаев Салидин Кадыркулович,
Эл аралык Ататүрк-Алатоо университети
социалдык жана табигый илимдер институту
педагогика илиминин доктору, профессор*

*Омурзакова Чолпон Шайлобековна,
К. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык
университети
ага окутуучу*

*Рахманова Кундуз
С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик
университети
изденүүчү*

ОКУУЧУЛАРДЫН СОЦИАЛДЫК-КОММУНИКАТИВДИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮ ТҮШҮНҮГҮНҮН РОЛУ ЖАНА МААНИСИ

*Калдыбаев Салидин Кадыркулович,
доктор педагогических наук, профессор
институт социальных и естественных наук
Международный университет Ататюрк-Алатоо*

*Омурзакова Чолпон Шайлобековна,
ст.преподаватель
Кыргызский национальный аграрный университет
имени К. Скрябина*

*Рахманова Кундуз
соискатель
Нарынский государственный университет
имени С. Нааматова*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ

*Kaldybaev Salidin Kadyrkulovich,
doctor of pedagogical sciences, professor
Institute of Social and Natural Sciences
University of International Ataturk-Ala-Too*

*Omurzakova Cholpon Shayloobekovna,
Senior Lecturer
Kyrgyz National Agrarian University named K.Skryabin*

*Rakhmanova Kunduz
competitor*

Naryn State University name after S.Naamatov

ROLE AND IMPORTANCE OF THE CONCEPT OF SOCIAL AND COMMUNICATION SKILLS STUDENTS

Аннотация: Макалада окуучулардын социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктөрү түшүнүгүнүн мааниси жана ролу чечмеленген. Авторлор коммуникативдүү компетенттүүлүк жана социалдык компетенттүүлүк түшүнүктөрүнүн мазмунун талдоого алышкан. Анын негизинде окуучулардын социалдык-коммуникативдүү компетенттүүлүгү түшүнүгү интегралдашкан, бүтүндүү психологиялык структурадан турган түшүнүк экендигин белгилешкен.

Аннотация: В статье рассмотрены значение и роль социально-коммуникативной компетентности учащихся. Авторы провели анализ содержания понятий коммуникативная компетентность и социальная компетентность. На основе анализа отмечено, что социально-коммуникативная компетентность учащихся является интегрированным понятием, состоящим из целостной психологической структуры.

Annotation: The article discusses the importance and role of social and communicative competence of students. The authors conducted an analysis of the concepts of content communicative competence and social competence. Based on the analysis pointed out that the social-communicative competence of students is integrated ponyatitem, consisting of a coherent psychological structure.

Түйүндүү түшүнүктөр: компетенттүүлүк, коммуникативдик компетенттүүлүк, социалдык компетенттүүлүк, социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, социальная

компетентность, социально-коммуникативная компетентность.

Key words: competence, communicative competence, social competence, social and communicative competence.

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк адамдын жашоосунда өзгөчө маанини ээлейт, демек, аны калыптандырууга өзгөчө көңүл бөлүнүүсү керек. Бул түшүнүктүн мааниси азыркы учурда жогору экендиги белгилүү, анткени бул компетенттүүлүк окуучуларда калыптанышы керектиги тууралуу жалпы орто билим берүүнүн стандартынын талабы коюлган. Кыргыз Республикасында билим берүүнү 2020-жылга чейин өнүктүрүү стратегиясында дагы жаш муундарды толеранттуу болууга, башка элдин маданиятын сыйлай билүүгө, башка улуттун өкүлдөрү менен бирге, ынтымакта жашоого үйрөтүүгө тарбиялоо зарыл экендиги белгиленген.

Коммуникативдик компетенттүүлүк. Коммуникативдик компетенттүүлүк проблемасын изилдөө, аны калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн жолдорун иликтөө көптөгөн чет элдик изилдөөчүлөрдүн эмгектерине таандык. «Коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгү алгач орус окумуштуусу А.Бодалев тарабынан колдонулган, ал коммуникативдик компетенттүүлүктү – ички ресурстардын (билим, билгичтик) жардамы аркылуу башка адамдар менен эффективдүү контакт түзүү жана колдоо жөндөмдүүлүктөрү деп белгилеген [1]. Психологияда коммуникативдик компетенттүүлүк билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө, инсан

аралык өз ара аракеттенүүсүнүн чөйрөсүндө индивиддин сезүү жана социалдык тажрыйбасына негизделген, баарлашуунун ар кандай кырдаалдарында ориентир алуучулук деп белгиленет.

«Коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгү боюнча тиешелүү адабияттарды талдоодо окумуштуулардын ар кандай көз караштары бар экенин биз байкадык. Коммуникативдүү компетенттүүлүк – бул:

- инсан аралык баарлашуу областында ориентирленүү билгичтигин шарттаган таал, көп кырдуу түзүлүш (В.Г. Кочеткова);
- билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн жыйындысы (А.П. Панфилова);
- инсандын коммуникативдүү кырдаалда катышуу жөндөмдүүлүгү (Ю.Н. Емельянов);
- коммуникативдик милдеттерди эффективдүү аткаруу жөндөмдүүлүгү (Л.А. Петровская);
- баарлашуучунун жекече өзгөчөлүгүн эске алуу менен кеп аракеттерин пландаштыра билүү (А.Т. Ибраева);
- тилдин каражаттары аркылуу кеп ишмердүүлүгүн ишке ашыруу жөндөмү (И.А. Зимняя);
- адамдар жана окуялар менен өз ара аракеттенүү ыкмаларын билүү, группада иштей алуу көндүмү, коллективде ар кандай социалдык ролго ээ болуу билгичтиги (А.В. Хуторской);
- адамдын контакт түзүүгө дайыма даяр болуусу (А.Б. Добрович, А.Н. Занковский);
- адам жашоосунун составдык курамы (А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров).

Окуучулардын коммуникативдик компетенттүүлүгүн иликтөөгө арналган эмгектердин ичинен Т. Абдырахманов менен М. Ногаевдин «Компетентностный подход в современном образовании» аттуу эмгегин белгилей кетүүгө болот. Бул эмгекте авторлор Россиялык жана чет элдик изилдөөчүлөрдүн эмгектерине талдоо жүргүзүшүп, коммуни-

кативдик компетенттүүлүктүн түрлөрүн, компоненттерин аныкташкан [2]. Эмне себептен коммуникативдик компетенттүүлүк түйүндүү болуп эсептелет деген суроонун үстүнөн ой жүгүртүү менен, аталган окумуштуулар төмөнкүдөй себептерин келтиришет:

- 1) бул – коомдун талабы;
- 2) билим берүү системасынын өзүнүн муктаждыгы;
- 3) коммуникация вербалдык коммуникация менен эле чектелип калбайт, ал адамдардын макро жана микро бирикмесинин жашоосунун ыкмасы жана шарты.

Ата мекендик жана чет элдик окумуштуулар коммуникативдик компетенттүүлүктү адамдардын бири-бири менен аракеттенүүсү, инсандар ортосундагы карым-катнаштын алкагындагы билимдер жана билгичтиктер, маалымат менен алмашуу жана адамдардын бири-бирин таануу ишмердүүлүктөрүндөгү коммуникативдик жана уюштуруу билгичтиктери, адамдын өзүнүн жана башкалардын жүрүм турумун башкаруу менен байланышкан сапаттар деп аныкташат.

Социалдык компетенттүүлүк. Орус изилдөөчүсү Е.В. Коблянская социалдык компетенттүүлүктү социалдык ориентирди тандап алуу жана өз ишмердүүлүгүн ушул ориентирге карата уюштура алуу билгичтиги деп аныктаган [3]. Н.В. Калинина социалдык компетенттүүлүк жөнүндө өз оюн төмөнкүчө билдирет: бул – адамдын коом жөнүндө жана өзү жөнүндө билимдерин, коомдогу жүрүм-турум билгичтиктерин жана көндүмдөрүн, системага бириктирүүчү интегративдүү инсандык түзүлүш, жана ошондой эле адамдын социалдык максатына жетүү үчүн жана проблемаларды чечүү үчүн керек болгон инсандык сапаттарындагы, мотивдериндеги, баалуулук ориентациясындагы карым-катнаштар [4]. Социалдык деген сөздүн өзүнөн эле адамдын башка адамдар менен мамиледе болушун билүүгө болот. Демек, со-

циалдык компетенттүүлүк башка адамдардын өзгөчөлүгүн, күтүүлөрүн эске алуу менен өзүнүн жүрүм-турумун жөнгө салуу, адамдардын өзгөчөлүгүн эске алуу менен баарлашууну уюштуруу, карым-катнаштарды түзүү. Башкача айтканда, социалдык компетенттүүлүк, бул – коомдо кабыл алынган жүрүм турумдун стандарттарын, нормаларын билүү, жаңы нормаларды стандарттарды өздөштүрүүгө даяр болуу, кырдаалдарды талдоодо башкалардын көз карашынан карай алуу, башкалардын ордуна өзүн коё билүү, кандайдыр бир абалды же жорукту коммуникациялык өнөктөш кандай кабыл ала тургандыгын баалай билүү.

Коммуникативдик жана социалдык компетенттүүлүктөрдүн азыркы коом үчүн зарыл экендиги, жаш муундардын коммуникация билгичтиктерине ээ болушу маанилүү экендиги Кыргыз Республикасынын билим берүүсүн 2020-жылга чейин өнүктүрүү Стратегиясында дагы баса белгиленген. Бул эмне себептен? Азыркы окуу процессинде окуучулардын билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу процесси жогоруда биз карап өткөн коммуникация процессин ишке ашырууну, коммуникативдик билгичтиктерди пайдаланууну шарттайт. Азыркы учурда окуучунун предметтик жана универсалдуу билгичтиктерин калыптандыруу маселеси да ушул коммуникативдик билгичтиктерди колдонуу аркылуу ишке аша турганын жана универсалдуу билгичтиктердин курамында коммуникацияны ишке ашыруу аракеттери камтылып тургандыгын белгилей кетүү зарыл. Социалдык жана коммуникативдик компетенттүүлүктөр бири-бири менен тыгыз байланышта, булардын айырмачылыктарынан дагы окшоштуктары көбүрөөк экендигин баамдоого болот. Социалдуулук дайыма коммуникативдүү, анткени коммуникациясыз социалдашуу болбойт. Социалдашуунун өзөгүндө коммуникация жатат.

Бул компетенттүүлүктөрдүн структурасында дагы ошол эле элементтер жайгашкан – жүрүм-турум билгичтиктери жана көндүмдөрү кээде социалдык деп аталса, кээ бир учурда ушулар кайра коммуникативдик деп аталышат. Эки компетенттүүлүктө тең жөндөмдүүлүк, интегралдашкан сапаттар, этикалык жана баалуулук компоненттер, социалдык жана инсан аралык өз ара аракеттенүүнүн билгичтиктери камтылган.

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк. Окумуштуулар «социалдык компетенттүүлүк» жана «коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүктөрүн жаңы мазмун менен толуктоонун аракетинде «социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгү менен алмаштырууну сунушташат. Алар бул эки компетенттүүлүктүн биригүүсүн максаттуу деп эсептешет. Бул учурда инсандык жөндөмдүүлүктүн өзгөчө аспекти пайда болот. Бул жөндөмдүүлүк социалдык өз ара аракеттенүүдө жана инсан аралык баарлашууда өзгөчө мааниге ээ болот: инсандын курчап турган чөйрө менен карым-катнашта болуусу, диалог уюштуруусу, өнөктөш менен макулдашышы, социалдык жана коммуникативдик каатчылыкты жеңүүдө конструктивдүү мамиле кылуу, өзүн-өзү уюштуруу жана өзүн өзү контролдоо ж.б. Бул психологиялык жаңы түзүмдөр жашоо мейкиндигинде субъект-субъект катышын өркүндөтүү менен бирге инсандын жаңы компетенттүүлүгүн – социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктү камсыз кылат.

Орус окумуштуусу Ю.Н. Емельянов социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк төмөндөгүдөй сапаттардын жыйындысынан турат деп эсептейт [5]:

- адамдын ар кандай социалдык ролдорду аткаруусу;
- социалдык кырдаалдарда жана группаларда адаптациялануу жөндөмдүүлүгү;
- вербалдык жана вербалдык эмес каражаттарды эркин колдоно алуусу;

- адамдар менен баарлашуу учурунда «инсандар аралык мейкиндикти» түзө алуу жана башкара алуу жөндөмдүүлүгү;

- өзүнүн баалуулук багыттарын жана керектөөсүн андап түшүнүүсү;

- адамдар иштей алуу техникасы;

- адамдардын перцептивдүү мүмкүнчүлүктөрү.

Бул түшүнүк субъекттин реалдуу жөндөмдүүлүгүн чагылдырат, анткени бул жөндөм инсандын инсан аралык контакт түзүү кырдаалындагы жана социалдык турмуштагы ар кандай субъекттердин өз ара аракеттенүү маселесиндеги компетенттүүлүгүн шарттайт. Демек, социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктү субъект-субъект катышынын сферасында орун алган компетенттүүлүк деп түшүнүүгө болот.

Кыргыз Республикасында кабыл алынган стандартта дагы социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк ушул көз караштан чечмеленет: «Социалдык коммуникативдик компетенттүүлүк – бул өз умтулууларын башка адамдардын жана социалдык топтордун таламдары менен айкалыштырууга даярдык, өз көз карашын позициялардын ар түрдүүлүгүн таануунун жана башка адамдардын (диний, этностук, кесиптик, инсандык) баалуулуктарына урмат менен мамиле кылуунун негизинде цивилизациялуу коргоп калуу. Маектешүүдө зарыл маалымат алууга даярдык жана аны жеке, социалдык жана кесиптик маселелерди чечүү үчүн оозеки жана жазуу жүзүндө билдирүү. Милдеттерди чечүү үчүн башка адамдардын ресурстарын жана социалдык институттарды пайдаланууга мүмкүндүк берет» [6].

Демек, «социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгү «коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгүнө караганда кеңири жана интегративдүү инсандык түзүлүш экендигин байкоого болот. Бул түшүнүк ар кандай мотивациялык, когнитивдик жана процессуалдык компоненттер-

дин жана элементтердин жыйындысы менен мүнөздөлөт. Бул элементтер социалдык чөйрөдө окуучуга ийгиликтүү өз ара аракеттенүүгө, баарлашууларды уюштурууга, баарлашуунун кырдаалын көрө билүүгө жана ага ийгиликтүү таасир этүүгө мүмкүндүк берет. Биздин оюбузча социалдык коммуникативдик компетенттүүлүк адамдын ички жекече өзгөчөлүктөрүнүн системасы, анын негизинде коммуникациянын проблемаларын чечүү жана адамдын башка адамдар менен, группалар менен, социалдык уюмдар менен өз ара аракеттенүүсү. Мындан социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк социалдык чөйрөгө багытталганын байкоого болот. Бул компетенттүүлүк адамда кантип байкалат деген суроо дагы маанилүү. Бул маселени чечүүгө карата окумуштуулар өз изилдөөлөрүн жүргүзүүдө жана аны чечүүнүн жолдорунун бири катары окумуштуулар социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктүн компоненттерин сунушташат.

Окумуштуулардын эмгектерин талдоонун негизинде, социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктүн төмөнкүдөй структуралык элементтери аныкталды:

- курчап тургандар менен өз ара аракеттенүүнүн ыкмаларын билүү;

- баарлашуунун шартына жараша оозеки кептин тил каражаттарын пайдалануу билүү жана көндүмдөргө ээ болуу;

- диалогдуу жана монологдуу кепке практикалык тажрыйбага ээ болуу;

- оозеки жана жазуу кептин маданиятына ээ болуу;

- окуу жана турмуштук баарлашуунун кырдаалдарында кеп этикетинин нормасына ээ болуу;

- группада, коллективде иштөөнүн көндүмдөрүнө ээ болуу;

- окуу кызматташтыгын ишке ашыруунун жөндөмүнө ээ болуу;

- ар кандай социалдык ролдорго ээ болуу;

- башка адамдардын ойлорун жана аракеттерин критикалык бирок чечкиндүү сынчыл эмес баалоо билгичтиги.

Бирок бул компетенттүүлүктүн курамына кептик жана тилдик билимдердин топтомун өздөштүрүү эле кирбестен, кеп ишмердүүлүгүндө тилди практикалык жактан пайдалануунун билгичтигтерин калыптандыруу дагы кирет. Бул маселе социалдык активдүү инсанды калыптандыруу боюнча тарбиялоонун милдеттерин чечүү маселеси менен шайкеш келет. Мында социалдык-коммуникативдик компетенция коммуникативдик маданияттын бир бөлүгү деп эсептелет, анткени ал инсандын жалпы гуманитардуу маданиятын өстүрүүгө алып келет, ар тараптуу ишмердүүлүккө катыштырууга мүмкүндүк бере турган инсандын жогорку чыгармачыл, дүйнө таанымдык жана жүрүм-турумдук сапатын калыптандырууга жол ачат.

Социалдык коммуникативдик компетенттүүлүктүн төмөнкүдөй аспектилерин стандартта келтирилген:

- коммуникациялык кырдаалды талдоо;
- коммуникациялык ишти пландаштыруу жана даярдоо;
- коммуникациялык милдеттерди жүзөгө ашыруу;
- коммуникациянын ийгиликтерине баа берүү (рефлексия).

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк азыркы учурда заманбап билим берүүнүн бир бөлүгү болуп калууда, анткени азыркы билим берүү окуучунун гуманитардык маданиятын көтөрүүгө, анын чыгармачыл, дүйнө таанымдык жана жүрүм-турумдук сапатын калыптандырууга көбүрөөк басым жасайт. Дал ушул компетенттүүлүк адамдардын өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүктөрүн билүүгө, группада иштөө көндүмдөрүн калыптандырууга, ар кандай

социалдык ролдорду аткаруунун жолдорун үйрөнүүгө ык коет.

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандыруу маселесин окуу процессине киргизүү билим берүүнүн мазмунуна, окуу процессине, мугалимдин ишмердүүлүгүнө олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү шарттайт. Окуу процессинин уюштурулушунда коммуникациялык процесс жүрөт. Мугалим менен окуу баарлашат, окуучу менен окуучу баарлашат.

Корутунду. «Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгү жаңы калыптанып келе жаткан түшүнүк. Бул түшүнүк билим берүү системасы үчүн, мектептин окуу процесси үчүн эң маанилүү жана түшүнүктүү түшүнүк экени маалым. Окумуштуулардын бул түшүнүк боюнча бир пикирге келе албагандыгы, бул түшүнүктүн педагогика илимине эле эмес, психология жана социология илимдерине дагы таандык экенин деп айтууга болот. Ошол себептен окумуштуулар өз илимий изилдөө алкагынан бул түшүнүккө аныктама берүүгө аракеттенишет. Бирок ошол эле учурда бардык жогоруда каралган илимдер үчүн бирдей көз карашты аныктоого болот.

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк интегралдашкан, салыштырма стабилдүү, бүтүн психологиялык түзүм, ал адамдын жекече психологиялык, жүрүм-турумдук өзгөчөлүгүнөн жана баарлашуусунан байкалат. Бул түшүнүктүн маңызы, компоненттери тууралуу ар кандай ой толгоолор калыптанганына карабастан, бардык авторлор муну жөндөмдүүлүк жана адамдын ички сапаты экендиги, болгондо да адамдардын ортосунда зарыл контактты, баарлашууну түзүү жана колдоо жөндөмдүүлүгү экендиги тууралуу бирдей пикирде экендигин белгилей кетүү зарыл.

Адабияттар:

1. Бодалев А.А. Психологическое общение. - М.: Институт практической психологии; Воронеж: Модек, 1996. – 256 с.
2. Абдырахманов Т.А., Ногаев М.А. Компетентностный подход в современном образовании: Учебное пособие. – Бишкек, 2011. – 114 с.
3. Коблянская Е.В. Психологические аспекты социальной компетентности. автореф. дис. ... канд. психол. наук. – СПб, 1995. – 16 с.
4. Калинина Н.В. Психологическое сопровождение развития социальной компетентности школьников: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – Самара, 2006. – 42 с.
5. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с. Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты [Электрондук ресурс]. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/9669>